

Børnereddere

DEN PRIVATE FILANTROPI OG BEHANDLINGEN AF KRIMINELLE OG FORSØMTE BØRN I DANMARK OMKRING ÅR 1900

AF

ANNE LØKKE

*Uskyld at værne
Ukrudt at fjerne,
Gudsbilledlivet frede med Flid,
– om vi det lære
Herren til ære
Voksekraft viser kommende Tid.*

*Flokken i Fængsler
skuffet i Længsler,
Jammerlig Higen, gøglende spil
Vandren i Ørknen
manglende Styrken.
Hør deres Sukke, hjælp hvem der vil!
Nicolaj Bojsen¹*

Dette digt er et blandt mange, som »Kristelig Forening for offentlig tiltalte og straffede Børns Redning«² lod trykke i deres blad i tiden omkring år 1900. Som det fremgår af digtet og af foreningens navn var dens formål at opbygge alternativer til at straffe kriminelle børn med fængsel, ris og rotting (spanskrør). Alternativet skulle først og fremmest være at fjerne børnene fra deres forældre og hidtidige miljø og anbringe dem i pleje »hos gode kristne folk på landet med hus og ko«, hvor de under den rette pleje skulle vokse op til lovlydige, arbejdsomme, gode borgere, der ikke ville komme til at ligge samfundet til byrde.

Kristelig Forening var en del af det meget omfattende filantropiske arbejde med børn som målgruppe, der tog form i sidste halvdel af det 19. århundrede. Et arbejde der var stærkt medvirkende til, at Danmark i 1905 fik sin første egentlige børneforsorgslov, Børneloven, som gav myndighederne ret til at tvangsfjerne børn og anbringe dem til op-

¹ Meddelelser fra Kristelig Forening til vildfarende Børns Redning (herefter MfK) nr. 2 1905.

² Foreningen skiftede i 1900 navn til Kristelig Forening til vildfarende Børns Redning. Senere har den skiftet navn endnu nogle gange. Den eksisterer endnu under navnet Kristelig Forening for Børneforsorg.

dragelse uden for hjemmet. Den filantropiske »børnesag« har i det hele taget haft stor indflydelse på udformningen af vigtige områder i vort moderne samfund. F.eks. var det for en stor del filantropiske foreninger, der oprindeligt udformede mange af de institutioner, der er karakteristiske for velfærdsstaten (vuggestuer, børnehaver, fritidshjem, børnehjem, behandlingshjem, børnehospitaler, specialskoler etc.), og som lagde forudsætningerne til rette for megen af den lovgivning, der fordeler ansvar og pligter mellem børn, forældre og myndigheder. På det mentalitetshistoriske plan har den filantropiske børnesag spillet en vigtig rolle for opfattelsen af børn og af hvad en god barndom vil sige. Alligevel har den filantropiske børnesag hidtil ikke påkaldt sig nævneværdig interesse fra historikeres side. Derfor har jeg i mit arbejde med den danske børneforsorgs start lagt stor vægt på at analysere det filantropiske børnesagsarbejde omkring år 1900.

Denne artikel bygger på mit speciale i historie ved Københavns Universitet afleveret i foråret 1989.³ Specialets hovedproblemstilling er at belyse den danske børneforsorgs tilblivelse fra forskellige vinkler: Hvilke kræfter var bestemmende for, at der blev iværksat særlige foranstaltninger for kriminelle og potentielt kriminelle børn? Hvem havde indflydelse på disse foranstaltningers udformning? Var børneloven udtryk for kontinuitet eller brud i opfattelsen af børn og kriminalitet? Blev initiativtagernes visioner opfyldt i praksis?

Det er min tese, at for sorgen tog form gennem et samspil mellem bevidste beslutninger og mere grundlæggende normer og forestillinger, som ikke blev diskuteret i samtiden. Eksempler på vigtige spørgsmål, som ikke blev diskuteret er: Hvornår er et barn på »forbryderbanen«? Hvorfor er fjernelse fra hjemmet en kur mod spirende kriminalitet? Hvad er et forsømt barn? Hvad er en god barndom? Det var ikke modvilje, der forhindrede en diskussion af spørgsmål som disse. Svarene var så selvindlysende for dem, der var interesserede i børnesagen, at de ikke fandt på at stille spørgsmålene. Det har været mit mål at kortlægge denne ubevidste, »selvfølgelige« del af sorgens tilblivelseshistorie på linje med den del, der blev formuleret direkte. Til dette formål har jeg fundet begrebet »verdensbillede« frugtbart; det vil jeg komme tilbage til.

Specialet rummer tre hovedkapitler: 1. Om lovgivningen og de overvejelser, der lå til grund for børneloven. 2. Om det filantropiske arbejde med vanrøgtede, vanartede og forbryderske børn såvel før som efter børnelovens ikrafttræden. For at komme tæt på den filantropiske

³ Specialet udkom i sin helhed i en udgave, der er tilpasset et bredere publikum på forlaget Socpol i 1990.

side af børnesagen har jeg undersøgt en enkelt forening: »Kristelig Forening for offentlig tiltalte og straffede Børns Redning« (herefter Kristelig Forening), der var en af de største og mest indflydelsesrige foreninger på dette felt. 3: Om de københavnske værgeråds virksomhed fra 1906 til 1920. Denne artikel bygger primært på afsnit 1 og 2.⁴

Mentalitetshistorie og socialhistorie

Jeg har ikke villet skrive organisations- eller institutionshistorie i traditionel forstand. Målet har været at kombinere en mentalitetshistorisk og en socialhistorisk tilgang for at belyse de bredere og mere langsigtede udviklinger i forholdet mellem børn, forældre, offentlighed og myndigheder, som børnesagen og børneloven var udtryk for. Den teoretiske inspiration har jeg især fundet hos forskere, der har arbejdet med det, man kan kalde kritiske teorier om social kontrol. Den franske poststrukturalistiske tradition omkring Michel Foucault og den marxistiske socialhistoriske tradition omkring E. P. Thompson har begge haft overordnet betydning for mine synsvinkler og analyser. Af værker med et kritisk udgangspunkt som direkte behandler børneforsorgens etableringsfase kan nævnes: Anthony M. Platt, »The Child Savers« (1969), Steven L. Schlossman, »Love and the American Delinquent« (1977), David Rothman »The Discovery of the Asylum« (1971) og »Conscience and Convenience« (1980) og sidst men ikke mindst den norske Tove Stang Dahl, »Barnevern og samfunnsvern« (1978).

Alle disse forfattere beskæftiger sig med og/eller anvender begrebet »social kontrol«, men de er langt fra enige om, hvad det helt præcis dækker. Jeg bruger begrebet om hele det spektrum, der ligger mellem tvangsforanstaltninger en person ikke kan afslå f.eks. fængsel, tvangsindlæggelse, tvangsfjernelse af børn, til den selvregulering der foregår inden for en gruppe, f.eks. et boligkvarter eller en familie. Med denne brede definition er det afgørende ikke at bruge begrebet uden hver gang at præcisere hvor på social kontrol skalaen en given foranstaltning skal placeres, d.v.s. hvor meget valg den eller de implicerede har – hvor stor graden af frivillighed er. Samtidig må det præciseres hvem der udøver kontrollen, af hvilke grunde, med hvilke midler og om kontrollen virker.⁵

Foruden de nævnte forfattere, der direkte beskæftiger sig med social

⁴ Resultaterne af undersøgelserne i afsnit 3 er publiceret i Årbog for arbejderbevægelsens historie 1990.

⁵ Definitionen er inspireret af diskussioner i antologien Stanley Cohen og Andrew Scull: Social Control and the State, Oxford 1983. Især af John A. Meyers bidrag.

kontrol har Norbert Elias' civilisationskritik, Aries' barndomsbegreb og nyere mentalitetshistorisk forskning haft indflydelse på min tilrettelæggelse af undersøgelserne.

Metodiske overvejelser

Analyseniveauer: For at opnå et nogenlunde dækkende billede af et fænomen som børneforsorgens tilblivelse, må det analyseres på mange niveauer, og samspillet mellem de enkelte niveauer må kortlægges. Jeg har koncentreret mig om tre planer:

- *Strukturplanet:* Den samfundsmæssige funktion af børneredningsarbejde og senere værgerådernes virksomhed.
- *Klasseplanet:* Grupperes interesser og holdninger (f.eks. klassers, professioners og politiske partiers). Det omfatter såvel deres bevidste ideologi som deres selvfølgelige verdensbillede.
- *Subjektplanet:* Drivkræfterne på det personlige plan, f.eks. angst, forhåbninger, religiøs overbevisning.

Gennem analyserne på disse tre niveauer og formidlingen mellem dem ønsker jeg at vise, at resultatet af grupperes eller enkeltpersoners handlinger, de samfundsmæssige strukturer, kan være i fuldstændig modstrid med i hvertfald nogle af initiativtagernes intentioner og alligevel være en logisk konsekvens af deres handlinger. En pointe jeg mener er vigtig, fordi analyser der alene bevæger sig på strukturplanet, let kommer til at fremstille udviklingen som om en sammensværgelse eller en central intelligens snedigt regner ud, hvordan magtrelationer bevares og befæstes.

Nærstudier: Nærstudiet af Kristelig Forening udgør en væsentlig del af denne artikels analyser. Det giver gode muligheder for at komme helt tæt på de involverede personer og på de motiver og drivkræfter, der havde betydning for en konkret sags forløb. Nærstudier giver historien kød og blod. Der er imidlertid også mange problemer forbundet med denne metode. Vigtigst er nok spørgsmålet om repræsentativiteten. Resultater fra undersøgelser af en enkelt forening kan ikke uden videre overføres til alt filantropisk arbejde. På den anden side er en række nærstudier af filantropiske foreninger den eneste måde at få samlet tilstrækkelig dybtgående empirisk viden til at tegne et billede af filantropien som helhed. For emnet betyder det, at analysen af Kristelig Forening kun kan regnes for et første skridt mod en forståelse af den filantropiske børnesag.

På længere sigt må der flere undersøgelser til, bl.a. af de konkurrerende foreninger og af børnehjem og opdragelsesanstalter.

Verdensbilleder: I analyserne af det, der var selvfølgelig for børnelovsfædrene, af de spørgsmål, der ikke blev stillet, har jeg fundet begrebet »verdensbillede« frugtbart. Jeg anvender begrebet, som den svenske etnolog Löfgren har præciseret det i en artikel fra 1981. Han bruger det som et forskningsperspektiv, der:

»Directs our attention toward the cultural organization of knowledge and values, to the ways in which cultural experiences are structured, often on an unconscious level. A world-view perspective emphasizes the need to study the basis and often hidden premises of a given culture, which are found behind more overt ideological expressions or value statements.«⁶

Han definerer ideologi, som en klasses eller gruppes bevidste forestillinger, som dens medlemmer vil kunne formulere som »regler«, mens verdensbilledet rummer:

»The assumptions made about normality and human nature. These assumptions are embedded in the ways in which everyday life and knowledge are organized: How individuals learn to categorize order and interpret experiences, how they conceive of time, space, order and hierarchy.« (...) »Our world-view tells us what is *thinkable*«. ⁷

Löfgren ser verdensbilledet som en vigtig ingrediens i en kulturs sociale kontrol såvel overfor en gruppes egne medlemmer, som overfor andre grupper. Han pointerer, at i komplekse sociale strukturer eksisterer der oftest konkurrerende verdensbilleder.⁸

⁶ Löfgren, Orvar: World Views. A Research Perspective. I *Ethnologia Scandinavia* 1981, s. 25.

⁷ Ibid. s. 22 og 29.

⁸ Ibid s. 34.

Børnesagen

Interessen for forsømte og kriminelle børn var en del af den bevægelse man i 1800- og begyndelsen af 1900-tallet kaldte »børnesagen«. Børnesagen og børnesagsforkæmperne var ikke samlede i en stor organisation eller om en fælles formuleret målsætning. Tværtimod blev børnesagsarbejdet drevet af enkeltpersoner, et utal af små og større filantropiske foreninger og repræsentanter for eller sammenslutninger af forskellige professioner f.eks.: præster, lærere, dommere, læger og forstandere/inder for forskellige institutioner. De fleste børnesagsinitiativer startede på privat basis, men mange overgik efterhånden i offentligt eller halvoffentligt regi og en del lovgivning om børns vilkår fulgte i kølvandet på børnesagsarbejdet.

Det, der bandt de mange grene af børnesagsarbejdet sammen var, at de alle ønskede at bevare det enkelte barn for samfundet, såvel rent fysisk at holde fleste mulige børn i live og ved godt helbred, som at sørge for at ingen børn voksede op med en opdragelse, der kunne være til skade for samfundet. Børnesagsarbejderne var eksponenter for etableringen af en moderne barndom i overensstemmelse med det nye børnesyn, der slog igennem i borgerskabet i løbet af 1800-tallet. Det var et børnesyn, der på en gang infantiliserede og beskyttede børn, ved at hævde at børn havde ret (og pligt) til en barndom, der sikrede deres optimale fysiske udvikling og som gav mulighed for abstrakt forberedelse til voksenlivets krav. Den ideelle barndom efter dette børnesyn lå endnu omkring år 1900 meget fjernt fra de fleste arbejder- og landbobørns virkelighed.

Børnesagen oplevede et meget stor opbakning, der havde en vigtig del af sin baggrund i samfundsudviklingen. Kapitaliseringen, industrialiseringen og urbaniseringen havde skabt meget utrygge forhold for store dele af arbejderklassen såvel på landet som i byerne. Men det var i byerne, det blev mest synligt, fordi koncentrationen af fattigdom her var størst. Der opstod hele fattigverdener, som samfundets øvrige klasser ikke var fortrolige med, hvor de fattige børn og voksne udviklede særlige overlevelses- og/eller forsumpningsmønstre som reaktion på deres barske lod i tilværelsen. Taget helt skabelonagtigt arbejdede drengene, forsømte skolen og lave drengebånd, pigerne blev »små husmødre« og gik tidligt med drenge. Samtidig var der en overvældende materiel nød: Sult og kulde var erfaringer disse allerfattigste børn måtte gøre i en tidlig alder.

Alt dette medførte en angst i den bedrestillede del af befolkningen for at samfundets sociale reproduktion ville svigte for store dele af arbejderklassen. Det var en angst såvel for fysisk degeneration pga. for lidt mad, for dårlig pleje og for lidt søvn, som en angst for at den moralske

opdragelse skulle svigte, så børnene ikke senere ville kunne passe et arbejde eller være – ville blive kriminelle. Angsten havde ikke kun rod i det selvoplevede, men hentede også næring fra beretninger om de uhyggelige tilstande i udlandets storbyer især London.

Store dele af den sociallovgivning, der blev gennemført omkring år 1900 havde børn som objekt og blev anset for vigtige sejre for børnesagen. Fabrikslovene fra 1873 og 1901 begrænsede børns fabriksarbejde. Fra 1888 kunne ugifte mødre få børnebidrag udbetalt af fattigvæsenet, hvis barnefaderen nægtede at betale, og fra 1914 kunne enker med små børn få offentlig støtte til børnenes forsørgelse uden fattighjælpsvirkning. Overvejelser om en vis sikring af børns opvækstvilkår spillede også en rolle for gennemførelsen af statstilskud til de private syge- og hjælpekas-ser i 1891 og 1893. Samarbejde mellem offentlige myndigheder og private organisationer, som blev bærende i børneloven fra 1905, var også det grundlæggende princip i disse hjælpekasselove. Omkring børnene mødtes Socialdemokratiets krav om bedre levevilkår med konservative kredses vilje til at sikre samfundets reproduktion.

Ikke straf men opdragelse

Overalt i Europa og Nordamerika stod bekæmpelsen af børne- og ungdomskriminaliteten på dagsordenen omkring år 1900. Tove Stang Dahl⁹ har i sin bog overbevisende og grundigt gjort rede for de diskussioner og den inspiration den nye positivistiske videnskab »kriminalologien« tilførte de enkelte landes strafferetspleje og fængselsvæsen, så jeg vil kun antyde nogle sammenhænge her.

Mod slutningen af 1800-tallet opstod der stort set enighed internationalt blandt jurister, dommere og fængselsfolk om at det var uhensigtsmæssigt at straffe børn på linje med voksne forbrydere (med fængsel, bøde eller legemsstraffe). Disse midler ville snarere fastholde børnene i en kriminel bane. Istedet burde den kriminelle lavalder hæves, så børnene ikke skulle straffes, men underlægges en »rationel« og »effektiv« opdragelse efter moderne principper. Man havde forhåbninger om, at ved den rette opdragelse af børnene kunne fremtidig kriminalitet så godt som undgås. Derfor skulle opdragelsen kunne gennemføres med tvang, hvis forældrene modsatte sig anbringelse af barnet f.eks. på en opdragelsesanstalt, og det var uvæsentligt om barnet allerede havde

⁹ Dahl, Tove Stang: Barnevern og samfundsvern, Oslo 1978.

begået kriminalitet eller om det blot skønnedes at være på vej mod »forbryderbanen«.

I praksis udvikledes to forskellige modeller, til at erstatte domstolene i børnesager – de amerikanske børnedomstole og de skandinaviske værgeråd. Børnedomstolen bestod af en enkelt dommer, der fik myndighed til suverænt at skønne fra sag til sag, hvad der skulle ske med et barn. I sin tjeneste havde han en stab af »probation officers«, der både skulle fungere som undersøgere før en sag og som tilsynsværger efter, hvis barnet ikke skulle fjernes fra hjemmet.¹⁰ I den skandinaviske model trådte et »værgeråd« sammensat af eksperter (jurist, læge, præst, lærer) og politisk udpegede lægmænd istedet for de almindelige domstole i sager, der involverede børn. Denne model blev udviklet i Norge af strafferetsprofessor Getz i begyndelsen af 1890'erne og vedtaget til ikrafttræden fra år 1900 i Norge.¹¹

Børnekriminaliteten i Danmark

De udenlandske forestillinger om en mere effektiv behandling af kriminelle og potentielt kriminelle børn blev ikke uden videre overført til Danmark. I 1893 nedsattes en kommission,¹² hvis formål var at undersøge om forholdene i Danmark nødvendiggjorde sådanne foranstaltninger. Den dokumentation, kommissionen selv lagde størst vægt på, var en omfattende statistik bl.a. over antallet af domfældte personer i perioderne 1866-1870 og 1886-1890. Her viste det sig, at antallet af domfældte i forhold til befolkningsstørrelsen var i stigning, og at stigningen var særlig voldsom i aldersklassen mellem 10 og 20 år. Stigningen var kraftigst i København og købstæderne.¹³

Denne konstatering vakte naturligvis bestyrtelse såvel i kommissionen som i store dele af befolkningen. Hvad man derimod ikke undersøgte var, hvorfor statistikken kunne udvise en så stærk stigning. Det viser sig nemlig, at der i høj grad lå en ændring i bedømmelsen af børns adfærd bag. I 1866 fik Danmark en ny straffelov, som beseglede en udvikling der

¹⁰ Scholssman, Steven L.: *Love & the American Delinquent*, Chicago 1977, s.55, Rothman, David J.: *Conscience and Convenience – The Asylum and its Alternatives in Progressive America*, Boston, Toronto 1980, s.205 ff. Børnedomstole blev i årene lige efter århundredeskiftet indført i de fleste stater i USA og mange steder i vesteuropa.

¹¹ Tove Stang Dahl s.9, 110 og 164. Værgerådsmodellen blev indført i Sverige 1902, Danmark 1905, Finland 1936 og Island 1947.

¹² Se kommissionens betænkning: *Betænkning fra Kommissionen ang. Statstilsyn med Børneopdragelsen*, Kbh. 1895 (herefter 1895-betænk.).

¹³ 1895-betænk. s. 16-21 og 155-165.

havde været igang siden slutningen af 1700-tallet mod at sænke den kriminelle lavalder for de fleste forbrydelser fra 15-års alderen til 10 år. Samtidig var tiden kendetegnet ved en stigende tilbøjelighed til at søge lovovertrædelser opklaret og straffet, og der blev i 1870'erne gennemført politicirkulærer, der gjorde nye kategorier af drengestreger strafbare (f.eks. at genere heste, lave glidebaner og male på plankeværker og bygninger). En undersøgelse som Ning Smith har foretaget¹⁴ viser, at i København var det især antallet af domme fra gadeuorden o.lign, der viste en eksplosiv stigning, mens antallet af domme for tyveri lå forholdsvis konstant sammenholdt med antallet af børn i den pågældende aldersklasse. Stigningen havde altså en væsentlig del af sin årsag i 1866-lovens procedurelettelser ved behandlingen af børneforbrydelser og i de omtalte politicirkulærer.

En fornemmelse af opløsning og uorden

Kommissionen udtrykte frygt for, at en stor del af arbejderbørnene i de store byer ikke blev opdraget, eller værre fik en opdragelse, der ville gøre dem til det velordnede samfunds fjender:

»Det er andetsteds sagt, at godt og vel 50 pct. af Forbrydelser i den ældre Alder skyldes Spirer, lagte i Ungdomsalderen, og heri er der sikkert paa ingen Maade nogen Overdrivelse. (...) men ingen kan være blind for, at der ogsaa uden for de forbryderske Børns Kreds findes mangfoldige børn, som leve og opvokse under saa elendige og fordærvede Forhold, at det med overvejende Sandsynlighed maa befrygtes, at de ville hjemfalde til sædelig Fordærvelse, om de ikke allerede ere det. Grunden kan være Forældres eller andre Opdrageres Forsømmelighed eller Lastefuldhed, men selv hvor saadan Aarsag ikke kan direkte paavises, er der mange Børn, som hverken Hjemmets eller Skolens Tilsyn har kunnet afholde fra slet Opførsel og Sædelig Smitte. (...) Mange børn blive i Hjemmet stadigt Vidner til Kiv og Strid, Uorden og Urenlighed, Drikfældighed og Uterlighed, maaske endog til Forbrydelser, og godt er det, om de ikke ligefrem benyttes dertil. Endvidere følger det af Arbejderforholdene, at mange Børn saa godt som den hele Dag ere overladte til sig selv, fordi begge Forældre – muligvis meget hæderlige Folk – maa forlade Hjemmet for Arbejdets Skyld.

¹⁴ Ning Smith: Børn og skole i København 1840-1920, artikel 8 side 17. Fotokopi Danmarks Lærerhøjskole 1988.

Derved forøges for Børnene Gadelivet; ofte i hele Sværme ophidse de hverandre til al Slags Forvildelse, hvilket ofte er Aarsag til Skulkeri, Vagabondering og Rapseri.«¹⁵

Klarere kunne kommissionen næsten ikke udtrykke sin mistillid til og frygt for arbejderbørnenes socialisering. Årsagen fandt kommissionen i »arbejderforholdene«, der forhindrede arbejderkvinderne i at være hjemme hos deres børn og i den »forsømmelighed og lastefuldhed« som trivedes blandt arbejderforældre. Børnene »fordærves«, når de oplever »kiv og strid, uorden og urenlighed«. Metaforerne udtrykker en angst for, at den uorden og urenlighed, kommissionmedlemmerne oplevede fandtes i arbejderkvartererne, fostrede en ukontrollerbar trussel mod samfundsordenen. En trussel, der opfattedes på linje med sygdomssmitte, der ikke kender klassegrænser, når først epidemien er igang. Det samme peger den hyppige brug af ordet *fordærvelse* på. Råddenskab er i en proces, der starter på mørke, utilgængelige, fugtige steder, men som overladt til sig selv kan brede sig ukontrollerbart i sunde, friske materialer.

Samfundsværn og børneværn

»Barnet fejler sjældent af ond Villie, men fordi det mangler den Fasthed i Villien til at fly det Onde, som kun en god Opdragelse kan give«. ¹⁶

Kommissionen mente, at en »god« opdragelse var barnets ret. Kunne eller ville forældrene ikke give, hvad kommissionen forstod ved en sådan opdragelse, var det statens pligt at træde i forældrenes sted og give denne opdragelse, såvel for barnets som for »Samfundets« skyld:

Kommissionen gik ud fra, at børnenes og »samfundets« interesser var sammenfaldende. Kommissionen ville med sit forslag »Bevare Børnene mod Følgerne af Tidens Brøst«. ¹⁷ Men det var vel at mærke den moralske vanrøgt og vanart, de skulle frelses fra. Fysisk mishandlede børn inddrog kommissionen kun med forsigtighed i sit forslag, idet den præciserede:

»At det selvfølgelig ikke er Meningen, at Lovens Regler skal kunne anvendes overalt, hvor Børn lider nød eller ublid Behandling«. ¹⁸ Forudsætningen for indgreb i mishandlingstilfælde var, at børnene: »Lide en

¹⁵ 1895-betænk. s. 21-22.

¹⁶ Ibid s. 35.

¹⁷ Ibid s. 22.

¹⁸ Ibid s. 72.

saadan Nød, at deres Sundhed eller normale legemlige Udvikling derved udsættes for alvorlig Fare«. ¹⁹ Kommissionen kunne dårligt udtrykke klarere, at hovedformålet med den foreslåede lovgivning var at beskytte den bestående samfundsorden mod følgerne af, hvad den opfattede som en mangelfuld samfundsmæssig socialisering.

Kommissionen lagde stor vægt på, at loven ville få en opdragende virkning også ud over de børn, der blev sendt til opdragelse uden for deres hjem.

»Ikke mindst mener man at kunne lægge Vægt paa, dels at Gennemførelsen af de Foranstaltninger, som Kommissionen foreslaar overfor forsømte og forbryderske Børn (Tvangsopdragelse) (...) i Tide vil fjerne en stor Del af de uroligste og uheldigste Elementer, dem, der nu i Reglen ere Anstiftere til de i Fællesskab forøvede Excesser, dels at selve Truslen om eventuel Anvendelse af de strengere Forholdsregler baade overfor Forældre og Børn vil have en vis Virkning ved at mane de første til større Paapasselighed og ved at skræmme de sidste«. ²⁰

Kommissionen forventede en dobbeltvirkning, dels at fjerne de mest »fordærvede« fra de øvrige børn og dermed forhindre den »smitte«, der udgik fra dem, og dels at selve truslen om fjernelse ville disciplinere de mindre hårdhuede børn og forældre. De mildere foranstaltninger hentede en del af deres virkning i muligheden af en senere fjernelse. Tvangsfjernelser blev anset for en mulighed for at øve indflydelse på hele arbejderklassens børneopdragelse.

Børneløvsforkæmperne

Betænkningen kom i 1895, men der skulle gå 10 år før den blev omsat til lov. Årsagen var, at udenfor de kredse, der var specielt interesserede i børnesagen, mente man at lovforslaget gik for vidt. Det store apparat, der foresloges, ville blive for dyrt. ²¹ Børnesagens folk havde til gengæld med betænkningen fået et samlende punkt, som dannede basis for fornyet debat såvel i skrift som på møder.

¹⁹ Ibid s. 61.

²⁰ Ibid s. 34.

²¹ Axel Petersen: Samfundet og Børnene, 1905 s. 18.

Børnelovsforkæmperne kom først og fremmest fra 3 grupper:

- Kriminalister (dommere, jurister, fængselsfolk), der ønskede en strafferetspleje, der virkede og som ønskede at afprøve kriminologiens teorier i praksis.
- Professionelle opdragere (forstandere og forstanderinder for private og velgørende foreningers institutioner). De ønskede først og fremmest øget statslig støtte til arbejdet med forsømte og kriminelle børn.
- Lærere og skolemyndigheder, der ønskede en lovfæstet mulighed for at skille de mest udisciplinerede og de sløveste af børnene ud fra de offentlige skoler for at skaffe arbejdsro og et mere ensartet elevgrundlag.

Organiseringen af børnelovsforkæmperne skete især gennem velgørende foreninger, der ofte havde medlemmer fra alle tre grupper og virkede som formidlere både grupperne imellem og mellem disse og offentligheden.

»Kristelig Forening til vildfarende Børns Redning«

Kristelig Forening blev stiftet i 1898 på initiativ af Fængselspræst ved de Københavnske fængsler S.H.Nissen. Han var blevet så rystet over at møde børn ned til ti år i fængslerne, at han besluttede at organisere alternativer til fængsel for børn. I første omgang søgte og fik han støtte til sit projekt i kredse omkring Indre Mission i København, men allerede fra starten satte foreningen på en bred appel uanset trosretning indenfor folkekirken.²²

Nissen beskrev første gang sit projekt i menighedsblandet »Samaritanen« 2.januar 1898, bl.a. med ordene:

»Det gælder om at faa rigtig mange af disse Børn helt bort fra de Forhold, de lever under, ud paa Landet bort fra Kjøbenhavn. Det gjælder om at et saadant Barn kommer i et godt Kristeligt Hjem paa Landet, som med Glæde og Kjærlighed vil tage imod det, hjælpe det fremad, retlede det omfatte det med Kjærlighed og føre det til sin Frelser.«

Foreningen formulerede senere sit formål som det dobbelte på den ene side at presse staten til at lave en ny lovgivning på området i overensstemmelse med betænkningen af 1895 og at arbejde på hurtigst muligt at tilvejebringe alternativer til fængsel til børn, som kunne anvendes både

²² MfK nr. 2 1908.

før og efter en børnelov blev vedtaget.²³ Et alternativ der altså bestod i en anbringelse uden for barnets hjem, helst hos en plejefamilie. Foreningen påtog sig at betale alle udgifter i forbindelse med børnenes anbringelse.

Nissen viste sig at være en meget effektiv organisator. Ved hjælp af pressemeddelelser i de fleste aviser 1. november 1898 og en pjece med følelsesladede beretninger om fængslede børn og børn, der måtte skøtte sig selv, fik han skaffet så mange bidrag, at foreningen kunne ansætte en rejsecagitor. Denne rejste landet rundt, for at samle penge ind, skaffe medlemmer, finde plejehjem og i det hele taget vække interesse for Foreningens arbejde. Det målrettede arbejde bar frugt. Allerede i marts 1899 havde foreningen 2090 medlemmer,²⁴ og der blev i løbet af de næste par år etableret en landsdækkende organisation med udvalg i hvert amt. Meget hurtigt udsendte foreningen også sit eget månedsblad. I år 1900 udkom det i 12000 eksemplarer.²⁵ I 1910 havde oplagstallet stabiliseret sig på godt 6000 eksemplarer.²⁶

I maj 1898 havde foreningen antaget 55 børn og sendt dem på landet, heraf var de 48 fra København, i december 1900 var tallet steget til 271 og barn nr. 1000 nåedes i 1906.²⁷

Da mulighederne for tvangsfjernelser stort set var begrænset til børn af modtagere af varig fattighjælp, var Kristelig Forening nødt til at samarbejde med forældrene og opnå et frivilligt samtykke til en anbringelse.

Kristelig Forenings børn

På baggrund af stambogsoptegnelser på de første 217 københavns børn, der blev anmeldt til foreningen, har jeg undersøgt hvilke børn foreningen kom i kontakt med de første år.²⁸ Af disse blev 150 med sikkerhed anbragt af foreningen, heraf var de fleste mellem 11 og 16 år gamle, 1/3 var piger. Godt 40 % havde samlevende forældre, 31 % en enlig mor og 7 % en enlig far, resten havde sted-, pleje- eller adoptivforældre. Alle de nævnte fædre

²³ MfK nr. 1 1899, en Redegørelse.

²⁴ Kristelig Forening til Børns Redning 1898-1923, 25 års jubilæumsskrift, Kbh. 1923 (herefter Kr. jub.) s. 33.

²⁵ MfK nr. 1 og 2 1900 og 11-12 1900.

²⁶ Børnesagens Tidende (herefter BST) nr. 10 1910.

²⁷ Kr. jub. s. 35 og 46, MfK nr. 7-8, 1907.

²⁸ Materialet findes på Rigsarkivet i foreningens arkiv, som jeg venligst har fået tilladelse til at benytte ved ansøgning til foreningen. Netop disse 217 børn er valgt, fordi der kun findes et samlet stambogsmateriale for samtlige anmeldte børn for de første tre år. For de senere år er kun bevaret stambøger på de børn der var anbragt på foreningens egne børnehjem.

var arbejdere ca. 20 % faglærte og 80 % ufaglærte. Moderens erhverv nævnes sjældent, heller ikke når hun var selvforsørgende. Det er vanskeligt at gennemskue de præcise årsager til børnenes anbringelse, men givet er det, at fattigdom spillede en vigtig rolle i alle tilfælde. Mange var underernærede og manglede varmt tøj. En del var syge og de fleste forventedes at klare sig selv mange af døgnets timer. Ca. 15 % kom fra familier, der netop havde oplevet forværring af deres levevilkår p.g.a. sygdom, langvarig arbejdsløshed eller tab af forsørger. Omkring 13 % af børnene var uønskede og/eller mishandlede af deres forældre. Kun ca. 5 % kan betegnes som hårdt belastede kriminelle, mens resten var børn, der skulkede, levede et frit liv på gaden, hvor de kunne forstyrre den offentlige ro og orden eller det var børn, der var for sløve og tungt begavede til at have en plads, hvor de kunne bidrage til deres egen forsørgelse.

Normsammenfald eller kultursammenstød?

Det er tesen i mange kritiske behandlinger af filantropiens og forsorgens historie, som opererer med forklaringer af typen »social kontrol«,²⁹ at middel- og overklassen gennem filantropi og forsorg prøvede at vinde kontrol med en anderledes og derfor skræmmende arbejderklassekultur, som var fælles både for børnene og deres forældre. Jeg har derfor undersøgt om forældrene til de anmeldte børn også oplevede børnenes opførsel som problematisk, eller om det kun var filantroperne og myndighederne, der syntes, der var tale om problemer. For at belyse det har jeg set nærmere dels på de sager, hvor det var forældrene (eller andre, som børnene boede sammen med), der anmeldte børnene, og dels på de sager, hvor forældrene nægtede at afgive forældremyndigheden, hvorfor foreningen ikke kunne/ville anbringe børnene.

I alt 29 (af de 150 anbragte) børn blev anmeldt til foreningen af deres forældre. 3 p.g.a. akutte sociale problemer, 8 var uønskede hjemme og 19 blev anmeldt primært for deres egen opførsel. Af disse havde 6 børn valget mellem foreningen eller straf, hvilket har lagt pres på forældrene. Yderligere 4 børn havde alvorlige tyverier eller voldshandlinger bag sig, nogle også rettet mod forældrene. 4 børn kunne ikke beholde deres plads, en af dem var en pige, der samtidig »lod sig traktere af Herrer paa offentlige Steder«,³⁰ og 3 strejfede og skulkede. Sammenlignes med

²⁹ Se f.eks. Tove Stang Dahl og Humphries, Stephen: *Hooligans or Rebels?*, Oxford 1981.

³⁰ Foreningens arkiv, pakke nr. 29, stambogen side 101.

årsagsfordelingen for samtlige anbragte børn ses, at blandt de, der blev anmeldt af forældrene, var der forholdsvis flere, som var uønskede hjemme, som var henvist af politiet/domstolene eller som havde større kriminalitet bag sig. Derimod er der en markant mindre andel, som blev anmeldt for strejferi m.m.

Blandt de børn forældrene modsatte sig anbringelse af, var der naturligt nok ingen som var uønskede hjemme. Derimod var der 4, som blev anmeldt pga. akutte sociale problemer, heraf blev de to anmeldt til foreningen af andre filantroper, de to af skolen. Men forældrene har altså ikke ønsket at modtage en hjælp, der indebar, at de skulle afgive deres børn. 8 børn var henvist fra politi eller domstole, heraf kunne de 4 få byttet straf mod foreningsanbringelse, mens de 4 var taget af politiet for smårapserier og kun stod til en advarsel. Det er interessant, at de 4 forældre har valgt almindelig straf til deres børn, som et bedre alternativ til foreningsomsorg, mens de 4 forældre til børn, der stod til en advarsel, tydeligvis ikke mente børnenes brøde var særlig alvorlig. Det samme fremgår for de 9, der blev anmeldt for at strejfe og smårapse.

På denne baggrund er det ikke muligt at konkludere entydigt på spørgsmålet om normsammenfald eller afvigelse mellem forældre og filantroper/myndigheder. Det virker som om der var tale om et kompliceret samspil af mange faktorer, hvor vægtningen af problemerne var forskellig grupperne imellem. F.eks. var det tilsyneladende et stort problem for forældrene, når deres store børn ikke kunne beholde en plads. Det var sandsynligvis ikke alene frygt for barnets fremtid der var på spil. Det var en konkret materiel nødvendighed, at barnet kunne og ville bidrage til sin egen forsørgelse fra det var 10-11 år gammelt. Strejferi ser ud til at være blevet tolereret af forældrene i det omfang børnene passede deres øvrige forpligtelser og som regel kom hjem om natten. Skulkeri og smårapserier har øjensynligt kun bekymret forældrene i det omfang det bragte barnet og familien i konflikt med myndighederne, hvor imod regelmæssige tyverier, indbrud og vold i de fleste tilfælde har været forældrene imod.

Tilbage står så at forklare hvorfor forældrene frivilligt afstod de 150 børn til foreningen, når børnene i de fleste tilfælde ikke ville kunne fjernes mod forældrenes vilje. Bortset fra de tilfælde, hvor børnene aktivt var uønskede hos forældrene og de, hvor akut social nød tvang forældrene til at tage hjælpen i den form den blev tilbudt, tror jeg, der var tale om tre til dels samvirkende årsager.

– Nogle af børnene var en belastning for deres forældre, usolidariske og egoistiske i forhold til familiens samlede situation. Det gælder selvfølgelig ikke mindst dem, der var voldelige og stjal fra forældrene. Andre ville

eller kunne ikke bidrage til familiens forsørgelse. Et fænomen som til dels kan være udsprunget af fattigdom og mangel på ressourcer, fordi forældrene ikke har haft overskud til at tage sig af børnene, da de var mindre. Der kan både være tale om fysisk sygdom og det psykologerne kalder »tidlige psykiske skader« forårsaget af lemfældig voksenkontakt, mange kontaktbrud og dårlig fysisk pleje i spædbarnealderen.

– Forældrene har følt sig under pres fra myndighederne. $\frac{2}{3}$ af børnene blev anmeldt af skole, politi eller kirke, som havde forskellige sanktioner at sætte ind, hvor forældrene ikke fulgte opfordringen til at lade børnene anbringe af foreningen. Skolen pålagde forældre multer, hvis børnene skulkede³¹ og kunne i gentagelsestilfælde lade dem tvangsanbringe på kommunens »skulkeskole« Internatet på Vesterfælledvej. 10 af børnene blev faktisk anmeldt til foreningen fra internatet, mens de opholdt sig der og yderligere 4 nævnes at have været der på et tidligere tidspunkt. Politiet og domstolene kunne true med strengere sanktioner næste gang barnet forbrød sig, hvis ikke forældrene indvilgede i anbringelse. Præsterne, der oftest kom i kontakt med børnene til konfirmationsforberedelse, kunne nægte af konfirmere dem, hvis ikke de blev anbragt af foreningen.³²

– De fleste af foreningens børn havde en alder, hvor det ikke var ualmindeligt at arbejderbørn kom hjemmefra. Især blandt landarbejdere var det økonomisk nødvendigt at sende børn hjemmefra allerede fra 10-årsalderen, for at de kunne forsørge sig selv. En praksis som ikke kan have været ukendt for foreningens klienter. De fleste af dem var som påpeget ufaglærte arbejdere, hvilket er ensbetydende med, at mange af dem var førstegenerations byarbejdere. For fattige forældre kunne foreningen opfattes som et reelt tilbud om at finde en god plads på landet, især fordi foreningen påtog sig at sørge for, at barnet fik ordentligt tøj inden udsendelsen. Tilsvarende overvejelser kan have gjort sig gældende for forældre, der ønskede deres drenge i lære, men ikke havde råd. Det var foreningens erklærede politik at finde lærepladser til de store drenge, der havde lyst og evner til en uddannelse.

³¹ Ning Smith (se note 14) artikel nr.8.

³² Se f.eks. stambogen side 129, 155 og 164.

Kristelig Forenings verdensbillede

Kristelig Forening udtrykte ofte essensen af sit budskab på vers, et sprog der taler mere til følelserne end prosa, og som prioriterer formidlingen af stemninger på linje med eller over formidlingen af den fornuftsprægede forståelse. Her er et typisk eksempel fra foreningens første pjece:³³

*I Barnesindet staar paa Klem
en Himmeldør, hvor Engle mødes;
det er et lidet Bethlehem,
hvori vor kære Frelser fødtes;
men Hjemmet er et Nazareth,
hvor op han fostres ømt og stille
med Kraft i hvert et Aandedræt
fra Kærlighedens Kilde.*

*Hvor ofte lukker Hjemmet ej
den Dør i Laas til Himlens Rige,
mens Larm og Støv fra Alfarvej
faar Lov til Lumske sig ind at snige!
Og i et saadant stakkels Hjem
er ingen himmelsk Aand og Føde,
men Nazareth og Bethlehem
derinde lægges øde.*

*Da gælder det for alle Os,
der glad se Barneøjene funkle,
at byde Ondskabs Magter Trods
som vil dets Uskyldsglans fordunkle;
det gælder, at vi staa paa Vagt
mod alle vilde Hedning-Hære
at ej skal blive ødelagt
det Liv, der Guds skal være.*

*Som Jesusbarnet paa hans Bud
Fra Bethlehem og fra dets Stjerne
blev baaret til Ægypten ud
for mod Herodes sig at Værne,
saa søge vi et fremmed Sted,
der Moderhjemmets Krav kan røgte,
saa Jesus voxer kan i Fred
og uden Drab at frygte.*

*Vorherres egen Menighed,
der skærme skal hans Smaa for Fare!
Slut sammen Dig i Enighed
for Barnets Renhed at bevare!
Kom. Hver, som tror ham uden Skræmt,
og hjælp at frelse fromt hans døbte!
Trød til, hvor Hjemmet har forsøgt
hans egne dyrekøbte!*

Nicolaj Bøgh

Digtet præsenterer nogle af de centrale elementer i Kristelig Forenings verdensbillede, især dens barnesyn. Barnet opfattes som godt i udgangspunktet. Det er bærer af gudbilledet, det kommer fra Gud og hører Gud til, som det hedder i mange andre tekster. Dette er mindre selvfølgelig

³³ Forbryderske Børn, udg. Kristelig Forening for offentligt tiltalte og straffede Børns Redning, Kbh. 1898, s. 7-8.

end man med en nutidig bevidsthed er tilbøjelig til at mene, fordi mange i samtiden opfattede det lille barn som ondt eller behersket af onde drifter, som det var op til opdragerne at luge ud i tide. I modsætning til dette mente Kristelig Forening altså, at barnet i sig selv var godt, ondskaben kom udefra og kunne slå rod i barnet, hvis ikke forældrene var påpasselige. For at barnet kunne vokse op og stadig være et Guds barn, behøvede det et *hjem* og *forældrenes kærlighed*. Derved kunne barnets *uskyld* bevares, og uskylden opfattedes netop som det, der kendetegnede det gode: Det gode barn var det uskyldige barn, det rene barn (vers 5). Et godt hjem skulle skærme barnet mod »larm og støv fra alfarvej«. En bolig blev kun til et »hjem«, hvis forældrene levede op til dette krav.

I vers 4 kommer en af foreningens hovedmodsigelser uforvarende til udtryk. Børnene skulle bringes hen et fremmed sted, hvor kravet til et hjem kunne blive opfyldt, hvis ikke forældrene selv magtede at skabe et sådant hjem. Men Jesus fulgtes med sine forældre til Ægypten. Truslen mod ham kom udefra og ikke, som foreningen fremstiller det for disse børn, fra hjemmet og forældrene. Et dilemma foreningen bestandig befandt sig i, fordi den på den ene side hævdede forældrekærligheden og hjemmet som det eneste et barn virkelig har behov for, og på den anden side så det som sin hovedopgave at splitte forældre og børn. En modsætning foreningen øjensynlig ikke havde de store problemer med at rumme, netop fordi den opfattede sin opgave som, at give børnene det hjem og den kærlighed de ikke kunne få hos deres egne forældre.

Foreningens religiøsitet kommer stærkt til udtryk i digtet, både i form af de kristne metaforer og i det direkte krav til kristne menigheder om at deltage i kampen for at bevare »barnets renhed«, hvilket opfattes synonymt med at bevare barnet for Gud. Alt det andet: At få børn ud af fængslerne, fritaget for straf, givet mad og tøj var ikke mål, men midler. Opfattelsen var, at hvis et barn ikke fik den rette kærlighed og pleje åndeligt såvel som fysisk, ville det gå til grunde, blive *vildfarende*. Det vil sige, at det ikke havde fundet Gud. Men det som gjorde foreningen så handlekraftig var, at den var fuldstændig overbevist om, at Gud, samfundet og barnet havde sammenfaldende interesser. Alene foreningens navn »Kristelig Forening til vildfarende Børns Redning« viser, at foreningen mente at arbejde til børnenes bedste – man kan kun »redde« en person, der er i (livs)fare, og »at redde« er altid et absolut gode. At barnets og Guds interesser også var sammenfaldende med »samfundets«, viser digtet ikke, men det fremgår af mange andre tekster f.eks. denne fra 1000 barns-jubilæet i 1906:³⁴

³⁴ MfK nr. 7 1906, Nissen.

»Hvilken Sum af Ulykker er her ikke blevet afværget baade for disse Unge selv og for vort Samfund, tænk hvad saadan et eneste stakkels vildledet og forbrydersk Menneske kan bringe af Ulykke og Skade over Samfundet«.

At se noget hyklerisk i dette eller et bevidst forsøg på at maskere varetagelsen af de bedrestillede egne interesser er fejlagtigt. Tværtimod – Kristelig Forening havde ikke noget at skjule, alt kunne siges åbent og blev det, fordi foreningen var overbevist om, at der ingen modstridende interesser var mellem dens medlemmer og børnene. Det er selvfølgelig ikke det samme som, at interesserne i realiteten eller set fra børnenes synsvinkel var sammenfaldende, men foreningen opfattede ikke en konflikt som mulig og var derfor heller ikke hyklerisk.

Vækkelsen

Kristelig Forening havde i sine første år et stærkt præg af vækkelsesbevægelse. Foreningen var meget pågående i sin mission, den henvendte sig i skrift og tale direkte til den enkelte:

»Hvad ofrer DU? Har DU nogensinde gjort noget for disse Stakler, talt et kærligt advarende Ord end sige bragt et rigtigt Offer. Lad Julen lære Dig ikke blot at se Dig rundt i den lune, lyse hyggelige Stue, men se Opad mod Julens Herre, se indad i Dig selv og udad mod de mange ulykkelige Mennesker.«³⁵ »Paatager du dig et Ansvar ved at tage et saadant Barn, paatager du dig maaske et langt større ved at undlade det.«³⁶

Det var den enkeltes samvittighed overfor Gud foreningen ville have i tale. Gribende, følelsesladede historier om børn, der f.eks. måtte sidde i fængsel juleaften, gik mange til hjertet. Bladet bragte gerne beretninger fra rejseagitatorens prædikener rundt om i landet, hvor folk brast i gråd og bagefter henvendte sig for at hjælpe et sådant ulykkeligt barn.

Foreningen satsede dog ikke udelukkende på de religiøse følelser, men bragte sideløbende statistikker over den voldsomt stigende børne- og ungdomskriminalitet. F.eks. bragtes en statistik over antallet af anholdte og dømte børn i København på samme opslag som det digt, der er

³⁵ MfK 1899 nr. 5.

³⁶ MfK 1900 nr. 5.

gengivet i begyndelsen af dette afsnit. Og formanden Nissen forspildte ingen lejlighed til at slå fast, hvor alvorligt et samfundsproblem, der var tale om:

»Usædelighed og Drikfældighed breder sig i vort Land, Raahedsforbrydelser tiltager Aar for Aar i en overvældende Grad, og Vildfarelserne breder sig i en uhyggelig Grad mellem Børnene og de Unge. Flere stygge Raahedsforbrydelser i de sidste Aar har skræmmet Menneskene op til at tænke mere over Forholdene og til at gribe alvorligt ind«. ³⁷

»Guleroden«, den velsignelse det vil være at få lov at hjælpe børnene, var virksom side om side med »stokken« i form af truslen om det totale kaos for samfundet, hvis ikke der blev taget hånd om børnene.

Vildfarende børn

Som allerede vist mente foreningen at vildfarende børn, var børn der skulkede, rapsede, vagabonderede og/eller var usædelige. Denne opfattelse bekræftes af foreningens trykte materiale. Men der var andet og mere på spil end disse konkrete handlinger. Det var de store byers arbejderbørn som sådan, der stod for skud:

»Længere henne staar en anden Flok, det er de store Dreng, Cigaren eller Sjækpiben er allerede blevet tændt, de staa og raadslaa om et eller andet, der er noget forsorent, noget alt andet end barnligt over dem, og af og til hører man en mægtig Ed lyde ud af Forsamlingen. Der spadserer en Skare halvvoxne Piger, der er allerede kommet noget løst og letsindigt over dem, man ser det i hele deres Maade at være paa, og derhenne ere nogle Dreng i fuld Fart ned af Gaden, de springe op paa Vogne og Omnibusser, raabe ind ad Butiksdørene, banke rundt omkring paa Vinduerne, kort sagt de ere travlt beskæftigede med at faa lavet »sjov i Gaden«. Men se nu paa de enkelte Barneansigter. Mange bære allerede præg af at have oplevet meget. Der gaar en 13 Aars Pige rask hjemad (...) hun er, trods sine unge Aar, allerede en slags Husmoder. (...) Moderen er død, nu skal hun have Maden færdig«. ³⁸

³⁷ MfK 1904 nr. 3.

³⁸ Forbryderske Børn, 1898, s. 10.

Det var det massivt synlige i arbejderbørnenes anderledes barndom, der fik foreningen til at reagere. Arbejderbørn blev tidligt voksne. Nok gik de 7- til 14-årige – i princippet – i skole den halve dag, men en meget vigtig del af deres opdragelse og oplæring foregik gennem deltagelse i konkret arbejde. Senest når børnene nåede 10-årsalderen, forventede forældrene, at de kunne bidrage til deres egen forsørgelse. Enten ved at have lønnet arbejde, hyppigst bud- eller pigepladser, eller ved at overtage f.eks. pasning af mindre søskende og madlavning, mens moderen arbejdede ude.³⁹ Samtidig med dette store ansvar havde mange arbejderbørn stor frihed til at gøre, hvad de ville i den tid, der blev tilbage, når de havde opfyldt deres pligter. Tid som de bl.a. brugte til at lave »sjov i gaden«. At børnene faktisk kunne lave så meget sjov, at voksne i almindelighed og borgerskabet i særdeleshed kunne føle den offentlige ro og orden truet, underbygges af, at der var så mange børn. I 1890 var godt 40 % af landets befolkning under 18 år.⁴⁰ Det var disse på én gang hængende horder af udisciplinerede, sultne, snottede, snavsede unger og små, erfarne vokse, der vakte såvel bestyrtelse som medlidenhed hos middelklassen.

Begge dele stod i skærende kontrast til det ideal om en beskyttet barndom, der havde vundet udbredelse i borgerskabet og middelklassen i løbet af 1800-tallet. I følge dette skulle børn skærmes mod den voksne verdens hårde realiteter. De skulle langsomt forberede sig teoretisk og abstrakt på voksenlivets krav i et beskyttet rum, til stadighed overgået af voksne. De skulle være barnlige, uvidende om bl.a. vold og seksualitet, – uskyldige. Og de skulle forblive børn længe, i det mindste til konfirmationen. En barndom, der om ikke andet tillempede sig dette ideal, kom til at stå for de fleste af børnesagsforkæmperne inklusiv Kristelig Forening, som en vigtig forudsætning for, at børn kunne vokse op som veltilpassede borgere. Samtidig sås en sådan barndom som noget alle børn havde ret til. Derfor virkede det foruroligende på Kristelig Forening, at arbejderbørnene tog voksne attributter i besiddelse i 11-12 års alderen – især forbrug af spiritus, tobak, tøj i voksent snit og åbenlys flirten og kæresteri mellem kønnene.

Børnene blev altid fremstillet som uskyldige ofre for omstændighederne. De blev omtalt i vendinger som »stakkels«, »ulykkelige«, »mishandlede« m.v. Beskrivelsen var korrekt for så vidt, som mange af dem savnede basale livsfornødenheder som mad, tøj, varme og social

³⁹ Ning Smith artikel 2-4 og Oplysninger om Skolebørns Arbejde udenfor Hjemmet. Udgivet af Danmarks Lærerforening, Kbh. 1899.

⁴⁰ 1895-betænkningen s. 155.

tryghed, men det var livsvilkår de delte med deres forældre. Kristelig Forenings projekt var derfor i sin yderste konsekvens et forsøg på at redde børnene fra deres egen klasse uden at kunne give klassen som helhed større social tryghed og uden at give børnene midler til social opstigning (meget få af børnene fik i praksis en brugbar uddannelse, de fleste blev anbragt i tjeneste på landet).

Foreningen skelnede skarpt mellem drenge og piger, der var forskel på hvilke handlinger, der gjorde en dreng og en pige vildfarende i foreningens opfattelse.

Gadedrenge

Foreningen havde en forholdsvis ukompliceret opfattelse af sine drenge. De var gode børn, der af dårlige påvirkninger var blevet forledt til slette handlinger; de ville kunne kureres for disse unoder igen ved at blive sat under kærlig og fast opdragelse. Selve de kræfter, der fik drengene til at vagabondere og stjæle, var naturlige og sunde instinkter for en rask dreng, men de fik forkert afløb, fordi drengene levede i unaturlige omgivelser. Drengene blev opfattet som en slags vilde. Opgaven bestod i at civilisere dem. Det vilde blev opfattet med en vis fascination, det havde sin egen rå charme:

»Bonnevie og jeg lærte Københavner slanget og do. -viserne fra friskeste Kilde, naar vi for ret at faa fat i Gutterne sad mellem dem nede i Tanghulerne ved Stranden og aflurede dem deres Væsen. Ja, saa godt levede vi i deres upolerede Selskab, at vi sidenhen, da de blev mere kultiverede, savnede de første Dages naturlighed, skønt den lugtede svært af Rendestenen«. ⁴¹

Det var »karakter« foreningen mente disse drenge manglede: »A er kvik, godt begavet, men utrolig karakterløs, ubesindig, ja pjattet«. ⁴² Målet var, at en dreng skulle erhverve evne og vilje til at sætte øjeblikkets indskydelser og fornøjelser til side og i stedet blive »lydig, ærlig, venlig og

⁴¹ Kr.jub. s. 164, Ludvig Beck (1866-1948) cand.theol. var ved siden af S.H.Nissen den mest markante skikkelse i Kristelig Forening. Han var den første forstander for Ourø optagelseshjem, hvor han udviklede en i forhold til samtiden meget moderne pædagogik. Efter en række år i skarp opposition til forstandere fra andre opdragelsesanstalter blev hans ideer (i hvert fald teoretisk) accepteret og han blev den store gamle mand i dansk børneforsorg.

⁴² MfK nr.3, 1900.

tjenstvillig«. ⁴³ Fik drengen ikke denne vilje til at indordne sig i stabile forhold, var målet ikke nået:

»Men dette Maal var ikke naaet. Han var stærk nok, legemsfrisk og fornøjet nok, men ak! Fornøjet med sig selv og utilfreds med Arbejdet her og der. De sidste Maaneder havde han levet paa Landevejen, foregivende at søge Arbejde, men til enhver Tid paa Post mod at blive bundet. – Denne ulykkelige og hvileløse Tilstand, som suger sine Ofre ind i et elendigt Øjebliksliv, fuldt af Selvtilfredshed, præget af sjælelig Døvhed! (...) Tabt for Samfundet«. ⁴⁴

De sløve, langsomme, tungt opfattende og kluntede drenge, som det fremgik af stambogen, at foreningen havde en del af, omtaltes sjældent i foreningens trykte materiale. En årsag kan være, at dette materiale bl.a. havde til formål at skaffe plejehjem, og der ville en kvik, charmerende gabflab være mere velkommen end en kuert fummelfinger.

Usædelige piger

Pigerne var foreningens smertensbørn. Som vist blev det anset for en langt større forseelse, når en pige skulkede, rapsede og vagabonderede, end når en dreng gjorde det samme. Men det foreningen opfattede som det største problem var, at piger kunne være usædelige. Og det var et meget snævert sædelighedsbegreb foreningen opererede med. Nissen opfattede stort set alle de store arbejderspiger som »løse og letsindige«, »man ser det i hele deres Maade at være paa« (se note 38). I en anden anledning tordnede han:

»Tænk, hvad den unge Pige er udsat for særligt i et Samfund som vort, der i den Grad er gennemsyret af Usædelighed. (...) Den raaber os i Møde igennem en stor Del af vor Litteratur og vore Blade, det møder os rundt om ved Forlystelser af forskellig Slags, ja sid blot i en dansk 2. kl. Kupe, og man maa i de fleste tilfælde ræddes over den Samtale der føres.« ⁴⁵

Meget taler for, at det meste af det Nissen »ræddes« for var en anden kulturel norm for omgang mellem kønnene end det, der var god tone for borgerskabets piger. En norm der havde sine egne faste grænser, men

⁴³ MfK nr. 4, 1910.

⁴⁴ MfK nr. 4, 1906, Beck.

⁴⁵ MfK nr. 10, 1900, Nissen.

som gav unge mulighed for at lære hinanden at kende på egen hånd, og som gjorde førægteskabelig seksualitet acceptabel, når ægteskab var i umiddelbar udsigt.⁴⁶ Der var meget langt fra disse opfattelser til Nissens krav om sædelig renhed, som gik endnu videre end borgerskabet i almindelighed: »Vi maa have Renhed, vi maa have Vinduerne aabnede, at vi kunne faa den forpestede Luft ud, vi maa have Lys i hele dette mørke.«⁴⁷

At der fandtes prostitution også blandt helt unge piger er en anden sag, men rekrutteringen til luderlivet havde i de fleste tilfælde økonomiske årsager og foregik ikke bredt blandt arbejderpigerne.⁴⁸ Foreningen havde svært ved at skelne dem, der virkelig stod overfor at lade sig indrullere i prostitution fra dem, der var seksuelt aktive og nysgerrige af egen drift. Man så en lige linje fra en kvindes lyst til og viden om seksualitet til prostitution.

Man opfattede det som en særlig vanskelig opgave at gøre noget for de usædelige piger, noget der krævede mere uddannelse og indsigt end almindelige plejehjem kunne forventes at have. Foreningen appellerede derfor særligt til lærere om at tage piger i pleje.⁴⁹ De usædelige piger opfattedes som smittefarlige, modbydelige, rådne i deres inderste og snavsede, og der lød regelmæssigt klager over, at de åbent modsatte sig prægningen på optagelses- og opdragelseshjemmene:

»Sjæleligt forhutlede, forvildede, mere eller mindre paa Vej til at gaa til bunds i Fristelsernes Malstrøm; uden Forstaaelse af Forskel mellem Sandhed og Løgn, uden Begreb om Menneskeværd, uden Tanke over hvor den Vej, de er inde paa, vil føre hen. (...) Bare vi maa faa lov at hjælpe dem; men det er netop Vanskeligheden af faa dem til at forstaa, at de trænger til Hjælp: »Det manglede bare, at vi skulde trænge til at opdrages«. Det er det stadige Omkvæd.«⁵⁰

⁴⁶ Hertoft, Preben: *Unge Mænds seksuelle adfærd, viden og holdning 1.2*, Kbh. 1968. Hertoft argumenterer for, at den folkelige skik, der accepterer førægteskabelig seksualitet for kvinder, når partneren er accepteret af familien som kommende ægtemand, har overlevet sejlivet helt frem til 1960'ernes tilløb til endnu friere forhold. Humphries konkluderer på interview med engelske arbejderkvinder, at de sjældent gik i seng med deres kærester før umiddelbart inden brylluppet, men flirt og kys var tilladt. En tradition Dansk Socialdemokratisk ungdom øjensynligt byggede på i 1920'erne, hvor der f.eks. afholdtes kønsblandede lejre, uden at det resulterede i graviditets epidemier blandt pigerne.

⁴⁷ MfK nr. 10 1900, Nissen.

⁴⁸ Vammen, Tinne: *Rent og urent, Hovedstadens piger og fruer 1880-1920*, Kbh. 1986, s. 175 ff.

⁴⁹ Kr.jub. s. 39.

⁵⁰ MfK nr. 9, 1901, Hans Lind (forstander for foreningens optagelseshjem for piger).

Urenhed, smitte og renselse

Som det er fremgået af citaterne var forestillinger om rent og urent vigtige i foreningens verdensbillede. Børnene og deres miljø blev ofte beskrevet som snavsede, ildelugtende og utøjsbefængte. Ord som blev forbundet med mørke, kloaker, indelukket, giftige luftarter, rendesten, affald, rotter, søle o.lign. brugtes til beskrivelse af arbejderkvarterne.

Den store optagethed af rent og urent kan tolkes på flere planer. Lægevidenskabens erkendelse af hygiejniske forholdsregler som midler til forebyggelse og bekæmpelse af sygdomme vandt hurtigt frem i disse år. Der var blandt de bedrestillede en voldsom angst for sygdomsepidemier, der kunne opstå i arbejderkvarterne, men som ikke kendte klassegrænser, når de først hærgede. Det gav incitament til et renlighedskorstog i arbejderkvarterne for at inddæmme smitekilderne. Kampen mod skidt var et socialt selvforsvar på linje med kampen mod andre samfundsopløsende kræfter.

Snavs kan også have en symbolsk betydning. Den engelske socialantropolog Mary Douglas har arbejdet med denne dimension af det rene og det urene. Hun mener, at snavs og skidt ikke eksisterer i objektiv forstand, men er udtryk for historisk-kulturelt bestemte måder at opdele og ordne verden på: Hvor der er snavs er der også et system.⁵¹ Det snavsede er det, der falder udenfor den vedtagne orden, det som ikke er på sin rette plads. Helt banalt bliver rødvin først til skidt, når den lander på de lyse sommerbukser. Ikke kun ting, men også personer kan få betegnelsen urene. I bondesamfundet var der f.eks. knyttet forestillinger om urenhed til personer, der ansås for farlige: Rakkere, ugifte mødre, tattere m.v.

Såvel Frykman og Löfgren som Tinne Vammen argumenterer overbevisende for, at forestillinger om rent og urent var vigtige for borgerskabets profilering af deres klasseposition omkring århundredeskiftet.⁵² Denne klasse havde økonomisk mulighed for at undgå kontakt med bestemte ting: Kropsafsondringer og rengøringsarbejde m.v. Herved kunne de føle sig renere end arbejderne, der konstant var i kontakt med det »urene«. Men det urene markerer ikke bare en grænse, det er tillige en konstant

⁵¹ Douglas, Mary: *Purity and Danger. An analysis of the concepts of pollution and taboo*, London 1966, s. 35.

⁵² Vammen, 1986 s. 89ff, Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar: *Den kultiverade Människan*, Lund 1979, s. 139ff. Se også Schmidt, Lars-Henrik & Kristensen, J.E: *Lys, luft og renlighed*, 1986.

trussel mod det rene, mod det velordnede og må derfor bekæmpes. »Kampen modt smuts, orenlighed och oordning är den klassiske kampen mot kaos«. ⁵³ Der er tale om en dobbelthet, hvor borgerskabet på én gang kan markere sin egen ophøjethed og forsøge at udbrede renlighedsforestillinger til arbejderne. Der er jo netop ingen fare for, at arbejderne kan nå borgerskabets niveau i og med de er beskæftiget med kropsligt arbejde. Set i denne forståelsesramme giver det mening, at skribenterne i Kristelig Forening var så optagede af at beskrive det svinske hos børnene og deres forældre. De fremstillede det som en sejr, hver gang et barn var blevet vasket og klippet. Selve den fysiske renselse af børnene gav filantroperne en fornemmelse af, at kæmpe imod det kaos og den opløsning af samfundet, som de følte så truende:

»Selv var Jens kun en lille Fyr. Ren var han ikke, og Haaret som var stort, hang i Tjavser ud under en mindre proper Hue, og det var ikke fri for vilde Dyr, som det kneb at holde styr paa. Saa stak han en lille beskidt Næve frem med en Omgang Nejle, der kunne faa adskillige til at ryste. (...) Saa blev han optaget blandt de andre Dreng, og efter en grundig Renselsesfest blev han iført rent og pænt Tøj. Haaret fløj for Maskinsaksen og Gadedrengseenddet var væk, men Tid skulle der til, før Aarenes Gadesmuds og Snavs blev skyllet af«. ⁵⁴

Citatet rummer ved siden af glæden over renselsen en ejendommelig djærvhed, der placerer Kristelig Forenings medarbejdere som modige frontkæmpere i kampen mod det sociale smuds. Andre steder dvæles så længe ved den tabubelagte urenhed, specielt ved de usædelige piger, at fortællingerne nærmer sig det pirrende. ⁵⁵ Det urene var også spændende og fascinerende, og arbejdet i foreningen gav mulighed for på en gang at bekæmpe det og være i konstant kontakt med det.

Hjemmet

Når foreningen udtrykte sig om årsagerne til at børn blev vildfarende hæftede den sig især ved to faktorer: Dårige hjem og de store byers demoraliserende indflydelse.

⁵³ Frykman & Löfgren, 1979, s. 140.

⁵⁴ MfK nr. 1 1910, Blomberg (forstander for Kristelig Forenings optagelseshjem på Ærø).

⁵⁵ F.eks. MfK nr. 10 1900, Nissen.

Hvad foreningen forstod ved dårlige hjem, blev som regel beskrevet gennem gribende, sentimentale historier om stakkels, ulykkelige børn.

»Manden var forfalden til stærke Drikke, og Konen var som følge af de usle Forhold, hvorunder hun levede, nedsunken i Sløvhed. Hjemmet frembød et Syn af Fattigdom og Urenlighed, hvortil man sjældent havde set Mage, og det var derfor ikke saa underligt, at Børnene gled ud paa Forbryderbanen«.

»Hans Fader ved hverken han eller jeg noget om. Derimod bor han hos en Kvinde, om hvem han ved, at hun er hans Moder. Men – hvad en Moder egentlig er, ved Peter ikke. Gift har Peters Moder aldrig været (...). Foreløbig har hun seks Børn med ligesaa mange forskellige Fædre.⁵⁶

Sammenfattende formulerede forstander J.Christensen i foreningens blad, hvad han forstod ved dårlige hjem:

»Lad mig have lov at antyde, hvad jeg i denne Forstand forstår ved et daarligt Hjem. Jeg vil da allerførst nævne saadanne Hjem, hvor Lasten er til Huse, sædelig Fordærvelse, Kiv og Slagsmaal mellem Ægtefæller, Drukkenskab o.s.v. Her er det jo meget vanskeligt, at Børneopdragelsen kan lykkes. Barnets Sjæleliv besmittes allerede ved Moders Bryst. Dernæst vil jeg nævne de Hjem som i og for sig ikke kan betegnes som daarlige Hjem, – Forældrene er hæderlige, stræbsomme og ærlige, – men i Henseende til Børneopdragelsen maa de dog betegnes som daarlige, nemlig saadanne Hjem, hvor Moderen daglig maa gaa ud for at hjælpe til at tjene det nødvendige til Familiens Underhold. I saadanne Hjem er Børnene den ganske Dag overladte til sig selv; deres Opdragelse sker væsentligt paa Gaden.⁵⁷

Det dårlige hjem var modbilledet til det velordnede, rene, borgerlige hjem, hvor den hjemmegående hustru helt kunne hellige sig omsorgen for familien. Da de allerfleste arbejderkoner havde en eller anden form for lønnet arbejde, måske deltids, måske sæsonpræget,⁵⁸ fik hovedparten af

⁵⁶ Forbryderske Børn, 1898, s. 23 og Kristelig Forening. En Henvendelse til –, 1904 s. 27.

⁵⁷ MfK nr. 7 1908.

⁵⁸ Possing, Birgitte: Arbejderkvinder og kvindearbejde i København ca. 1870-1906, 1980.

arbejderhjemmene efter denne definition betegnelsen »dårlige hjem«.

Endvidere var der en tendens til, at foreningens agitation lagde hovedvægten på beskrivelsen af de allerfattigste hjem, hvor velgøreren, som en opdagelsesrejsende med gys og undren trængte ind i et ukendt land. Når man tager i betragtning, at foreningens blad havde en meget stor del af sine læsere blandt mennesker, der aldrig selv havde sat deres ben i København, var foreningen med til at udbrede en forestilling om, at hele den københavnske arbejderklasse levede i druk, tyveri, uægte-skabelige forhold, sult og elendighed.

Storbyen, der spiste børn

Foreningens blade udtrykker en voldsomt angst for storbyen, storbylivet og den indvirkning det havde på børns udvikling:

»Disse Masser og Masser af Børn! Se de Huler, der er deres Hjem, de Gaarde, der er deres Verden – de straalende Butiksvinduer i det fjerne, deres Drøm og Længsel – hør den moderlige Formaning oppe fra Vinduet: »Nu kan du prøve paa at gaa fra de Smaa, din S... Knægt!« Og hør ekkoet af Forældrenes Tale i Børnenes, er det saa ikke uforstaaeligt, at blot nogle af disse kan komme gennem Livet som hæderlige Mennesker?»⁵⁹

»Byernes Smitte for Børnenes Sind er kolossal.«⁶⁰

»Alt det slette og farlige, som i en stor By kan komme frem hos Børn. Alle disse fristende Udstillinger af spiselige ting og Slikkerier, den lette Adgang til at skaffe sig den mest rædselsfulde Tobak, hele Københavns lette, glade indholdsløse Varieteliv (...) vækker og hidser Begærligheden hos Børnene«.

Lejekasernen »huser hundreder af Familier, men ingen Hjem. Hver Morgen udspyr den en Skare forpjuskede Unger og en Flok halvvoxne Bøller (...) gennem den indbyrdes Paavirkning udvikler de sig og af en Flok dovne Knægte bliver der Forbryderne, Drukkenbolte, Alfonser, alle Bestanddele, som findes i Storbyens Pøbel.«⁶¹

⁵⁹ MfK nr. 4 1906, Aksel Bonnevie var gartner, blev Becks første medhjælper på Ourø, og han efterfulgte Beck som forstander.

⁶⁰ MfK nr. 10 1902, Beck.

⁶¹ MfK nr. 10 1902, Beck.

MfK nr. 11-12 1901 og 3 1906.

Storbyen var et symbol på kaos og social opløsning. Et fysisk udtryk for samfundets hastige udvikling i disse år, hvor det kunne knibe for den enkelte at følge med. I storbyen blev fattigdommen synlig, grim og truende for middelklassen, fordi så mange fattige var samlet på et sted. For fattige børn var storbyen et ekstra farligt sted, fordi den stillede en rigdom fristende til skue, som børnene ikke havde en chance for at få del i uden at tigge eller stjæle. Storbyen bød på raffinerede sansepirringer af enhver art, som foreningen var overbevist om ville gøre børnene rastløse og utilfredse, og vende deres opmærksomhed mod en stadig jagt på nye materielle fornøjelser. Fornemmelsen af storbyen, som et arnested for kaos og opløsning, blev ikke alene næret gennem historier fra København. Med jævne mellemrum bragtes beretninger om de frygtelige tilstande i andre storbyer – især London, og om de mirakler filantroper dér havde udrettet for at »redde« børnene.⁶²

»Der er dejligst på landet«

Modsymbolet til den onde storby var landet, såvel for Kristelig Forening som for børneforsorgen som helhed. Her er nogle typiske eksempler:

»Det lufter saa frit paa Landet; her er det dog, trods Sommerens Travlhed, saa fredeligt, saa velgørende roligt; her er Hvile for Sjælen og Velvære for Legemet (...) Ja, hvor er du yndig, du herlige Land, hvor jeg tilbragte min Barnedage og min Ungdomstid; hos dig er man sin Gud nærmest; thi her er man Naturen nærmest, og jo nærmere Naturen des nærmere Livet og Lykken. (...) Der er Tilfredshed på Landet. Hvor var jeg dog som Barn ikke glad og fornøjet med de jævne simple Retter, min Moder gav mig. (...) Ja, der er dejligst paa Landet. Glæden er her bedst, Fristelserne saa færrest. Vil man rejse den faldne, Voxen eller Barn – send dem da paa Landet, Livets store Redningshjem.«⁶³

Og denne opfordring fra Nissen: »Kom og hjælp os I mange kære Venner i de smaa hyggelige Huse ude paa Landet, hvor Solen skinner saa mildt, hvor Blomster og Mennesker nikker de stakkels ulykkelige Børn venlig i Møde, hvor de mange Fristelser lettere

⁶² Se f.eks. MfK nr. 7 og 8 1900, nr. 1, 3 og 10 1901, nr. 10 1902 og nr. 3 1906.

⁶³ MfK 1899 nr. 4.

holdes paa Afstand, og hvor alt aander Fred – det er det vi trænger til«. ⁶⁴

Her tegnes et meget romantisk billede af landet. I begge citater ligger der hele tiden en implicit modstilling til storbyen. Landet er fredeligt, roligt, hvile for sjælen, storbyen er hektisk, forjaget, sansepirrende. På landet er man tilfreds med det simple, i storbyen tæller kun det raffinerede, storbyen er fuld af fristelser, som ikke findes på landet. Landet fremstilles som det oprindelige, den gode og naturlige måde for mennesker at leve på.

Noget af det interessante ved dette ultraromantiske landbillede er, at det var uimodtageligt for argumenter og kritik. For kritikken kom hurtigt, også indenfor foreningen. Det blev påpeget, at bybørn havde svært ved at falde til på landet. Så snart foreningen slap dem vendte de tilbage til byen og hvor de så stod uden brugbar uddannelse. Det blev også kritiseret, at landboerne ikke forstod bybørnenes mentalitet og omvendt, at børnene blev udnyttet som billig arbejdskraft osv. osv. ⁶⁵ Der blev arbejdet med denne kritik, lavet håndværkeruddannelser, fundet plejehjem i byerne og meget andet. Alligevel stod landideologien uantastet næste gang, der skulle holdes en festtale eller findes en placering til en ny opdragelsesanstalt eller et nyt børnehjem. Og den holdt sig frisk helt op i 1940'erne, om ikke længere. ⁶⁶

Derfor kan det ikke være det »virkelige« land, det drejer sig om. Det land hvor der er sociale forskelle, hårdt arbejde, hvor der fødes horeunger og bages rævekager, hvor det regner, sner og stormer lige så tit som solen skinner, hvor det er efterår og vinter halvdelen af året. Nej, det drejer sig om landet og naturen som modbillede, som modmyte til byboernes hverdag. Det er landet som social utopi, der drømmende holdes frem. Det tabte paradys med social overskuelighed, solskin, frihed, uskyld, naturlighed og kærlighed.

Man kan se hele denne modstilling af storbyen og landet som en reaktion på de voldsomme samfundsændringer, der fulgte med industrialiseringen og urbaniseringen. I denne tid forandrede alt sig så hastigt at den enkelte havde svært ved at følge med. Byerne voksede tilsyneladende for aldrig at stoppe. Det fysiske miljø ændrede sig stort set fra dag til dag, og der flød en stadig bredere strøm af nye, pirrende, kunstige produkter fra slik til biograffilm, kulørt litteratur, tobaksvarer og modetøj. I byerne

⁶⁴ MfK nr. 3 1903.

⁶⁵ BST nr. 5 1908, Bonnevie, MfK nr. 5 1911.

⁶⁶ Se f.eks. filmen »Det store Ansvar« fra 1943.

kunne man side om side med den nye overflod opleve en massiv social nød. En sammenhobning af mange fattige på et sted som virkede både truende og medynkvækkende på bedrestillede. Det gjorde det nærliggende at mene, at når kulturen, byen, det kunstige havde skabt problemerne kunne naturen, det oprindelige, landet gøre det godt igen.

At land- og naturdyrkelsen var en protest mod samfundsudviklingen, opstået i angst for det nye, er der talrige eksempler på i Kristelig Foreningens skrifter. Mest klart står det i »En lille Landsbydrengs Historie«.⁶⁷ Det er historien om Carl, der var født på landet. Da han var 9-10 år flyttede familien til byen, fordi faderen lod sig lokke af en bekendt, der selv var flyttet til byen. Her mødte Carl alle byens fristelser og ikke mindst mødte han store drenge med socialistiske ideer, af dem lærte han aldrig at være tilfreds med noget. Det gik ikke forældrene godt, faderen havde svært ved at finde arbejde, moderen måtte ud at arbejde og begge begyndte at drikke. Carl stjal, blev arresteret og kom i fængsel, hvor han måtte tilbringe juleaften:

Ministeriet frafaldt Straff (efter 16 ugers Indespærring) paa den Betingelse, at Kristelig Forening tog sig af ham. Foreningen fik et godt Hjem til ham, og nu har han igen tronet som en lille Konge i det Rige, han saa ubarmhjærtig var revet ud af – af en Fader, som havde ladet sig bedaare af Bylivets Tillokkelser. I hele 4 Aar havde Carl gaaet i daarlige Kammeraters Ledebaand. Gud give, at disse 4 Aar i Byen ikke skulde blive skæbnesvangre for resten af hans Liv. I 5 Maaneder har han nu atter boltret sig i Mark og Skov og har været en flink Dreng, der iler, naar hans gamle Venner med deres Bæh og Buh kalder ad ham, iler for at stille deres Sult og slukke deres Tørst. Ogsaa hans Forældre ere vendte tilbage til deres gamle Element, hvor de hører Hjemme, og kommer forhaabentlig paa ret Køl under Landlivets sunde Indflydelse. (...) Den lille Landsbydreng beder paa sine ulykkelige Kammeraters og Lidelsesfælles Vegne om en Retsreform, og han beder ligesaa indtrængende alle Landets Lærere og Præster om at gøre alt, det der står i deres Magt for at hindre Landarbejdernes Indvandring til Byerne med de mange Blomsterbestrøede Faldgruber, hvori saa mange af deres forrige Elever og smaa Sognebørn ere faldne og have taget Skade«.

⁶⁷ MfK nr. 4 og 5 1900.

Problemet for foreningens plejebørn var, at det landliv, skribenterne nostalgisk så som bevarede enklaver af det sunde og oprindelige i en verden af kaotisk udvikling, aldrig havde været et venligt og kærligt sted for fattige børn. De fleste af plejebørnene kom til at stå venne- og familieløse, nederst i hierarkiet i en kultur de ikke kendte.⁶⁸

Plejehjem

Det var fra starten foreningens politik at sende flest mulig af børnene i private plejehjem. Men de første par år var foreningens blad temmelig tavst om, hvad der egentlig skulle foregå i disse plejehjem og om de problemer, der knyttede sig til plejeaanbringelse. Den første, der vovede at tale om problemerne var Ludvig Beck, forstanderen for Ourø optagelseshjem. I sin tale ved Ourø's indvielse sagde han:

»I al almindelighed kan siges at Plejebørns Stilling ikke er misundelsesværdig, fordi Nyttespørgsmaal og Standsforskel gør Børnets Stilling vanskelig i det nye Hjem, saa gælder det selvfølgelig i endnu højere Grad de ikke alene hjemløse, men også vildfarende«. ⁶⁹

Hermed tog han hul på et i virkeligheden gammelt problem med plejebørn på landet. Fattigvæsenet havde en etableret praksis med at »udleje« eller »udlicitere« fattige og/eller forældreløse børn til den lavestbydende; og enlige mødre satte deres børn i pleje for selv at have mulighed for at få arbejde. Blandt disse plejebørn var der en stor overdødelighed i forhold til landets øvrige børn, og der er mange vidnesbyrd om, at de blev betragtet som en slags andenrangsmennesker, der kunne udnyttes efter forgodtbefindende.⁷⁰ En anden kategori af børn, som landboerne havde etablerede traditioner for var tjenestebørn. Fattige landarbejdere og husmænd måtte sende deres børn ud at tjene, i hvert fald om sommeren fra de var 7-10 år gamle. Der fandtes gode og dårlige pladser, og jo fattigere forældrene var jo dårligere pladser var de nødt til at lade deres børn tage, fordi de ikke havde råd til at være kræsne. En dårlig plads kunne betyde for lidt mad, for hårdt arbejde, for lidt søvn,

⁶⁸ Diskussionen om hvorfor hjem og anstalter blev anbragt på landet vil jeg lade ligge, kun vil jeg nævne at det økonomisk var en fordel, fordi de så forventedes at kunne være selvforsynende og selve det hårde fysiske arbejde antoges at have en opdragende virkning.

⁶⁹ Kr.jub. s.67, Beck.

⁷⁰ Rosenbeck, Bente: Kvindekøn, Kbh. 1987, s.212, Mørch, Søren: Den ny Danmarks historie 1880-1960, Kbh. 1982, s.362, Vammen, s.156 ff.

mange prygl, seksuelle overgreb m.v. I enhver egn fik en gårdmand naturligvis ry for at være en god eller dårlig husbond, og forældre prøvede så vidt muligt at holde deres børn fra de dårlige. Det var derfor en oplagt mulighed for gårdmænd, der havde svært ved at få folk, at søge børn gennem Kristelig Forening.⁷¹

At foreningen var klar over, at der lå et problem, viser f.eks. en artikel fra 1901 om hyrdedrenge. Den konkluderede, at »Hyrdedrengene ikke lide nogen Nød i vore Dage« – angiveligt fordi der var mangel på arbejdskraft, så ingen var nødt til at tage de dårlige pladser. Det var dog for rosenrødt for Nissen, der i en kommentar til artiklen skrev, at pastor Kock i en artikel i »Vor Tid« konkluderede, at hyrdedrenge på herregårde altid havde det dårligt, at vogterarbejdet er en ulykke for husmandsbørn, mens der ikke var noget at udsætte på det for gårdmændenes egne børn, når de arbejdede hjemme.⁷²

Som en reaktion på debatten kom et indlæg fra distriktsforstander i Københavns fattigvæsen E.N.S. Mortensen, der på baggrund af tvivlen om plejehjemmenes kvalitet, kom med en skarp kritik af hele foreningens virksomhed: »Lad Børnene blive i Hjemmene hos deres Forældre, saa længe de ere Børn, og lad os saa kæmpe for at Hjemmene bliver saa gode som muligt«.⁷³ Dette var en af de få gange foreningens grundlæggende politik blev taget op i bladet og indlægget gav ikke anledning til diskussion i de efterfølgende numre. Det var typisk for hele børnesagen, at dette emne lå uden for det, man fandt det umagen værd at diskutere. Opfattelsen af, at dårlige forældre var en hovedårsag til børnenes opførsel stod så fast, at de få, der ville diskutere andre måder at hjælpe børn og forældre på, kom til at råbe ud i tomheden.⁷⁴

Plejehjemsproblematikken dukkede op igen i 1906, hvor der blandt de mange skandalesager bl.a. Sabroe rullede op, var sager om mishandlede plejebørn. Det fik foreningen til at diskutere om tilsynet med plejebørnene var godt nok:

»Nogle Udvalg har gjort et godt stykke Arbejde og besøgt alle Børnene (...) i andre Amter har Tilsynet ikke været så godt. (...)

⁷¹ Mørch 364ff, Jacobsen, Anette Faye & Løkke, Anne: Familieliv i Danmark 1600 til 1980'erne, 1986, s.41f, Hansen, Annette Eklund: Børnearbejde på landet 1870-1940, i Arbejderklassens børn, SFAH-seminarrapport 1987, s.18f.

⁷² MfK nr.11-12 1901.

⁷³ MfK nr.2 1901. Det er rigtigt at nr.2 kommer efter nr.11-12, det skyldes at bladene nummereres efter årgang og ikke efter kalenderår.

⁷⁴ Den eneste anden der bragte et tilsvarende forslag var N.Dalhoff, der efter inspiration fra USA skrev, at velgørende foreninger ikke burde tage børn fra forældre, men opdrage dem til at være gode forældre. (MfK 11-12 1901). Dalhoff vækkede heller ikke til diskussion.

Men selv de Udvalg, der fører det bedste Tilsyn klager af og til: »Vi ved ikke besked nok med vore Børn. Vi opdager Gang efter Gang, hvor mangelfuldt Tilsynet har været. (...) Først og sidst maa der passes paa de Hjem, der ingen Folk kan have, at de ingen faar fra os; dem der er Gudelige i Maj og November og ellers Børneplagere resten af Aaret«. ⁷⁵

I samme artikel påpegedes det uheldige i, at ikke alle tilsynsværger var hensynsfulde og indføjte nok over for børnene, f.eks. var der mange der fortalte vidt og bredt, hvad barnet havde lavet inden det kom i pleje, – noget der selvfølgelig ikke befordrede accepten af barnet i det nye miljø.

At problemerne ikke blev løst selvom foreningen strammede sin praksis, viser sig ved, at bladet jævnligt bragte artikler om emnet, ⁷⁶ f.eks. i 1912, hvor foreningens kasserer indskærpede plejeforældrene, at de skulle holde sig for øje, at der ikke var tale om:

»Et Tyendeforhold, der stiftes, hvor der betales noget for at være i Tjeneste, men et Redningsarbejde, der skal udføres. Kunde det ret gaa op for alle, der ønsker at arbejde med Foreningens Børn ville meget være vundet«. ⁷⁷

Behandlingen af problemet var typisk for foreningen. Den gik ofte begejstret naivt igang med store projekter uden at overveje, at dens handlinger kunne få utilsigtede konsekvenser. Efter et stykke tid måtte den modstræbende erkende eksistensen af problemer, men når erkendelsen først var nået, medførte det forfærdelse i bestyrelsen. En til tider hård selvkritik fulgte og et oprigtigt ønske om at ændre forholdene.

Som tiden gik blev en stadig større del af foreningens børn anbragt i opdragelsesanstalter eller på børnehjem, selv om det stadig var foreningens politik, at flest muligt skulle i pleje. Før børneloven trådte i kraft skete det, fordi foreningen havde svært ved at skaffe plejehjem nok ⁷⁸ senere også fordi overværgerådet modsatte sig plejeanbringelse af en del af de børn, der havde begået lovovertrædelser. ⁷⁹

⁷⁵ MfK nr. 1 1908.

⁷⁶ MfK nr. 6 1908, nr. 3 1909, nr. 4 1910, nr. 4 1912, nr. 8 1913.

⁷⁷ MfK nr. 2 1912.

⁷⁸ MfK nr. 10 1907.

⁷⁹ BST nr. 9 1909, Bonnevie.

Social kontrol eller kristen barmhjertighed?

Analysen af Kristelig Forening har vist, hvor forsigtig man skal være med at bringe velgørenheden som fænomen på en entydig formel, hvad enten denne hedder »social kontrol« eller »barmhjertige kærlighedsgerninger«. Kristelig Forening kan kun beskrives dækkende med et både og – og mere til.

Social kontrol er et vigtigt begreb for forståelse af Kristelig Forening. En stor del af den energi, der drev arbejdet, var angsten for social opløsning, for kaos, for at hele generationer af underklassen skulle vokse op uden respekt for samfundsordenen. Angsten havde ikke nødvendigvis sin rod i en faktisk social opløsning, stigende kriminalitet, flere prostituerede etc., men i tolkningen af samfundsudviklingen som udtryk for opløsningstendenser.

Social kontrol aspektet i foreningens arbejde viser sig tydeligt i dens samarbejde med kirke, politi og skole, og i at den kæmpede voldsomt for at få børneloven gennemført i en form der gjorde tvangsfjernelser mulige.

Men barmhjertighedsaspektet var langt fra fraværende i foreningen. Dens tilblivelse og succes var udtryk for en sentimentalisering og sensibilisering af synet på, hvad man kunne udsætte børn for. Det føltes f.eks. ikke længere acceptabelt at sætte børn i fængsel sammen med voksne lovbyggere eller at straffe dem med prygl for lovovertrædelser. Kristelig Forenings medlemmer nærede et oprigtigt ønske om at sætte noget bedre og mere konstruktivt i stedet for fortidens straffemetoder, give samfundets dårligst stillede børn en chance for en bedre tilværelse. Og mange af foreningens børn havde virkelig behov for at få forbedret deres vilkår. De kom alle fra underklassens allerfattigste dele, mange var børn af enlige mødre, andre havde fordrunkne og/eller voldelige fædre, nogle også mødre med disse laster. De uheldigste var af forskellige årsager direkte uønskede hjemme, andre var for sløvede og tunge i intellektuel henseende til at kunne klare sig selv i den benhårde kamp for tilværelsen, der var betingelserne for børn i dette samfundslag. De fleste af foreningens børn og deres familier havde desperat behov for hjælp. Hvor stor en del af dem, der var glade for den form for hjælp foreningen tilbød, og hvor mange, der var nødt til at modtage den i denne form, fordi de ikke kunne finde andre udveje, er svært at afgøre, men begge typer klienter fandtes i foreningen.

Konklusion

Analysen af Kristelig forening viser, at det filantropiske børneredningsarbejde har spillet en vigtig rolle i udviklingen af samspillet mellem stat, forældre og børn. Det var de filantropiske foreninger, der pressede på for at få adskilt strafferetspleje for børn og voksne, det var dem der udformede de særlige børneinstitutioner og ikke mindst var de gennem det store offentlighedsarbejde stærkt medvirkende til at skaffe begejstret opbakning om Børneloven af 1905 fra hele det politiske spektrum. En opbakning der ikke eksisterede i 1895, hvor kommissionen angående statstilsyn med opdragelsen afgav sin betænkning, og som da blev mødt med skepsis og ligegyldighed fra de fleste udenfor børnesagens egen kreds. Også som normdannere har de filantropiske foreninger haft stor betydning. Det gælder f.eks. for opfattelsen af, hvornår et barn er ved at udvikle sig i samfundsskadelig retning og opfattelsen af, hvordan disse børn skal behandles. Det gælder også bredere. Børnesagen har således også haft stor indflydelse på opfattelsen af hvordan børn i det hele taget bør opfattes og opdrages. Det var børnesagens folk, der omkring år 1900 var eksponenter for det børnesyn også kristelig Forening stod for, men som langt fra alle i samfundet delte på det tidspunkt. Senere blev de fleste elementer i dette børnesyn så selvfølgelig, at de færreste overvejede, at det kunne være anderledes.

Børneloven af 1905 markerer et vendepunkt i børnesagsarbejdet, fordi loven indførte en social kontrol med underklassens børneopdragelse, der gav mulighed for absolut tvang og meget indgribende foranstaltninger. Loven åbnede i princippet alle hjem, i praksis arbejderhjemmene for uanmeldte besøg af myndighedsrepræsentanter, der skulle kontrollere opdragelsens kvalitet og kunne skride til fjernelse af barnet. Før 1905 havde den sociale kontrol med underklassebørnene været langt mere begrænset og været spredt mellem forskellige instanser: Politi og domstole kunne indfange og straffe børn for lovovertrædelser, men det krævede, at børnene faktisk havde begået noget kriminelt.

Fattigvæsenet havde næsten uindskrænket magt, men kun over fattighjælpsmodtageres børn. Velgørende foreninger prøvede at nå grupper, de mente led nød eller stod i fare for at blive demoraliserede. Men foreningerne havde ingen juridisk tvang til deres rådighed, de var nødt til at samarbejde med forældrene, og havde kun det magtmiddel, der lå i at tilbyde hjælpen i en bestemt form, som ikke nødvendigvis tog hensyn til om klienterne ville have foretrukket en anden. Når foreningerne ikke rådede over juridisk tvang, var de til en vis grad tilgængelige for

manipulationer fra klienternes side. En familie med problemer kunne undersøge flere konkurrerende foreningers »tilbud« og sammenligne dem med eventuelle andre alternativer. Foreningerne kunne ikke fjerne et barn, der var kommet i kontakt med, uden forældrene aktivt fraskrev sig forældremyndigheden.

Efter Børnelovens ikrafttræden havde forældre og børn ikke længere noget valg. Det var alene værgerådene, der bestemte, hvad der skulle ske med børnene. Forældre og børn havde hverken indflydelse på værgerådsindgrebets form eller varighed, og de fik ingen indsigt i, på hvilket grundlag beslutningerne blev truffet.

Er der således ingen tvivl om, at Børneloven var udtryk for en skærpelse af den sociale kontrol, bliver det straks vanskeligere at udrede, hvem der ønskede kontrollen og af hvilke årsager. Der var bred opbakning fra Højre til Socialdemokratiet om loven, da den blev gennemført i 1905. Hvorfor kunne alle mødes i enighed om det ønskelige i at gennemføre Børneloven i 1905 i Danmark og i lidt bredere perspektiv, hvorfor rullede en lignende konsensus over det meste af Vesteuropa og Nordamerika i årene umiddelbart før og efter 1900? Og ikke mindst, hvorfor havde børnesagen en sådan appel at den skabte en bred bevægelse, hvor mænd og kvinder gladeligt brugte både fritid, energi og penge for at udbrede ideerne og gennemføre ændringer i behandlingen af børn. I det mindste en del af svaret må ligge i, at børnesagen var et krystalliseringspunkt, hvor udviklinger, anskuelser og interesser i vidt forskellige grupper i samfundene løb sammen i et konkret projekt, der så bl.a. skabte en helt ny institution – værgerådene/børnedomstolene:

- Kriminalister og fængselsfolk ønskede en strafferet, der fungerede dvs. som afholdt den enkelte kriminelle fra lovovertrædelser i fremtiden og samtidig havde en almenpræventiv effekt. Den nye positivistiske viden-skab kriminologien gav dem håb om, at et sådant effektivt system kunne etableres. Derfor blev mange jurister fortalere for ændringer i straffesystemet.

- Mange lærere, andre skolefolk og folkeskoletilhængere ønskede at kunne fjerne de vanskeligste, de mest udisciplinerede og de dårligt begavede børn fra den almindelige skole for at skaffe arbejdsro og bedre disciplin i undervisningen.

- I løbet af 1800-tallet udviklede de bedrestillede en øget sensibilitet overfor menneskelig lidelse, særlig børns lidelse. Afsky overfor fysisk lidelse spillede en væsentlig rolle for flere af de involverede pressionsgrupper. Hvad, der var lidelse, blev defineret af dem, der følte med ofrene – sjældent af ofrene selv, som ikke altid følte sig som ofre. Såvel

Socialdemokratiet og Kristelig Forening som en del jurister og fængselsfolk ønskede Børneloven bl.a. for at befri børnene fra de lidelser, der var forbundet med fængselsstraf og offentlige prygl.

– Et nyt børnesyn var brudt igennem i borgerskabet. Det så børn som uskyldige formbare væsener, helt afhængige af deres omgivers kærlighed og forstandige vejledning for at kunne vokse op til »gode samfundsborgere«. Det var et barndomsbegreb, der stod i skarp modsætning både til det tidlige borgerskabs frygt for barnets onde drifter og underklassens kontante nyttesynsvinkel på børn. På baggrund af dette nye børnesyn definerede forskellige professionelle børneeksperter (lærere, læger, forstandere, præster m.v.) barnets behov og barnets rettigheder og ønskede myndigheder, der kunne kontrollere, at alle børn levede en barndom i overensstemmelse med disse behov.

– De store samfundsmæssige forandringer gennem hele 1800-tallet gav på en gang basis for såvel fremtidsoptimisme som fremtidsangst. Optimismen betød, at der var en meget bredt funderet tiltro til, at problemer kunne løses endegyldigt, blot man fandt den rigtige opskrift. Angsten var bl.a. en angst for, at opvækstvilkårene for arbejderbørnene i de store byer ville gøre store dele af de fremtidige generationer til kriminelle og prostituerede. For at bremse denne udvikling slog man stadig hårdere ned på børns småforbrydelser. Samtidig iværksattes undersøgelser af børns kriminalitet ved hjælp af den nye videnskab statistikken. Det betød, at statistik og retspraksis indgik i en opadstræbende spiral, hvor flere børn blev anholdt for lovovertrædelse, hvilket skabte endnu mere angst, fordi det fik statistikken til at stige. Det affødte igen større påpasselighed overfor børns forseelser.

– Der var en bredt funderet mistillid til de mange enlige kvindelige forsørgere, som lønarbejdet gav grobund for. En mistillid der foruden Børneloven medførte andre tilsynslove med enlige mødre. Love der iøvrigt også blev gennemført med støtte fra Socialdemokratiet.

Alle disse aspekter løber sammen og var deres forskellighed til trods udtryk for en fælles tilgang til livet, en fælles mentalitet eller verdensopfattelse, som først og fremmest hyldede fornuften. Denne rationalitetstankegang indebar en tro på, at det var muligt at organisere samfundet, således at sociale onder tilnærmelsesvis kunne udryddes. Det var troen på at ondet kunne udryddes ved den rigtige indsats, der legitimerede de drastiske forholdsregler overfor børn såvel for socialdemokrater som for kristelige. I samme retning trak troen på, at den kur man havde fundet virkede, og at der ikke var nogen modsætning mellem det, der var godt for børnene, og det, der var godt for samfundet.

Enigheden strakte sig også meget langt i bedømmelsen af børnene og deres forældre. Børnene sås som ofre for en kaotisk samfundsudvikling og for dårlige forældre. Opfattelsen af børn som tomme kar, der først skulle fyldes, betød at børnesagsforkæmperne mente, at det var muligt at give dem et andet indhold ved simpelthen at flytte dem fra deres oprindelige miljø. Når barnet blev opfattet som uskyldigt og formbart, tilfaldt skylden for et barns lovbrud alene forældrene. Gennem barnets vanartede opførsel dømtes de ukvalificerede som opdragere. Derfor var der meget få, der kæmpede for at sikre forældrenes rettigheder i relation til Børneloven.

De fleste af børnesagens pionerer blev skuffede over den måde Børneloven kom til at virke på. Reformatorerne blandt de professionelle opdragere blev dels skuffede over så dårlig opbakning de fik økonomisk fra staten, og så lidt forståelse de fik for, at der skulle skabes et konstruktivt indhold i opdragelsen med reelle tilbud til børnene, hvis ikke »opdragelse« skulle være en tom floskel næsten synonym med straf. Dels blev de skuffede over, hvor træge deres egne kolleger var, når det gjaldt handling. Selvom det kom til at hedde »hjem« i stedet for »anstalter«, vedblev hårdt arbejde, disciplin, spanskrør og nøjsomhed at være behandlingen de fleste steder. Et kærligt borgerligt familieliv, sådan som bl.a. Ludvig Beck forestillede sig og prøvede at praktisere på sine hjem, lod sig ikke indføre ved et trylleslag.

Administrаторerne, politiet og juristerne var derimod godt tilfredse med loven. Det samme var socialdemokratiet, der fandt systemet udmærket og blot ønskede enkelte småjusteringer, bl.a. at værgerådene ville fare lidt mere med lempe overfor børns rapserier.

SUMMARY

*The Child Savers:**Private Philanthropy and the Treatment of Neglected and Delinquent Children in Denmark Around 1900*

The first real child welfare law in Denmark was passed in 1905, empowering public authorities to remove children from their homes. Prior to the law lay a half century of philanthropical work with children and a decade of public debate and conflicting efforts to pass proper legislation. When the law was finally passed, it could claim support along the whole political spectrum from the Social Democrats to the Party of the Right.

The present study approaches the subject from the viewpoint of mentality and social history, seeking primarily to elucidate the broader and long-term development of relationships between children, parents, the general public, and the public authorities that were reflected in the child welfare act. Noteworthy theoretical inspiration has been drawn from Norbert Elias' civilisation critique, from Aries' concept of childhood, and from recent mentality history research.

On the basis of a three-level analysis (structure, class, and subject), the study identifies instances where group or individual initiatives resulted in an outcome directly contrary to the intentions of at least some of the initiators, even though the effect was but a logical consequence of their actions.

The thesis of the study is that child welfare developed through the interplay of deliberate decisions and deeply rooted norms and conceptions. These more fundamental value judgments are identified on the basis of an analysis of the most important drafts of the bill and a detailed study of one of the most prominent philanthropical societies devoted to child welfare: The Christian Association for Saving Wayward Children. Particular effort is made to depict the society's weltanschauung, the values that permeated its everyday work, and the conceptions that emerge from its deliberations. The study looks for the »child savers« answers to questions like these: When is a child on the road to crime? Why is the removal of a child from its home a cure for burgeoning criminals? How do you define a neglected child? How do you describe a good childhood?

The most important concept for understanding the Christian Association is social control. Much of the motivation and energy that went into its work was a fear of social disintegration and chaos, the fear that whole generations of the lower classes would grow into adulthood bereft of respect for the social order. Anxieties were not necessarily grounded in any real social breakdown, but in an interpretation of social trends as signs of a disintegration. In the course of the last half of the nineteenth century a change of perception occurred with regard to juvenile petty theft, truancy, loitering, ill disciplined, noisy or annoying behaviour in public places and the like. These things were gradually seen as evidence of a lack of proper upbringing among working class children, indications that they were on the road to a life of crime. The Christian Association shared this view of juvenile misdemeanours, but was repulsed by the harsh treatment meted out to children by the criminal code. Neither rod nor prison would better a child's behaviour, the society claimed, because it traced the source of the evil to incompetent parents who lacked both the will and the ability to give their

children a childhood created in the image of a middle class home. The best cure, they concluded, was to provide the wayward child with such a home.

The social control angle is nevertheless only part of the explanation of the society's endeavours. Mercy – to use the term of the times – was also an important aspect. The origins and success of the society are testimony to the sentimentality and sensitivity that pervaded conceptions of what a child should be exposed to. A common trait among many of the society's wards was that they came from the very poorest of the lower classes; they as well as their families were desperately in need of help. Prior to 1905 clients had a certain position of strength vis-à-vis the society, because children could not be removed from their homes against their parents' will. Parents had the *legal choice* of accepting or declining the society's offer, whatever the real coercion of their economic situation. The society's conception of a child inevitably dictated an offer to remove the child from its parents. A child was conceived as basically good, whence its evil tendencies had to be the products of its parents' failures and a bad environment. It was also of significance that the society was imbued with a medical and hygienic mentality that led it to view children as potential bearers of moral disease. A moral »epidemic« could therefore be contained by quarantining those who were already infected.

Translated by MICHAEL WOLFE